

ד"ר עלי טל-אור

הארונות שהיו עם ישראל במדבר

המחלוקות, ניתוח המקורות, והסבר חלופי לשיטת רש"י

הקדמה

חקר פירושי רש"י והמקורות שרש"י השתמש בהם בפירושו לתורה ולתלמוד, הם מהנושאים הנחקרים ביותר בעולמה של תורה. מאמר זה דן בפירוש רש"י לדברים י"א, ומקורותיו, ויוצע בו הסבר חלופי לפירוש"י, העונה על הקשיים שבפירושו.

נחלקו התנאים בשאלה, אם היה לעם ישראל ארון אחד בלבד או שהיו שני ארונות בתקופת הנדודים במדבר, וכן מה היו גודלם, תכולתם ושימושם עד שנבנה בית המקדש.

כדי להבין את שתי המחלוקות לגבי הארונות, עלינו להכיר תחילה את מושאי הדיון בהן, שהם ארבעה חפצים: ארון הברית, לוחות הברית השבורים והשלמים, וספר התורה שכתב משה רבנו, וכן לקבל מושג על כמה מהמאורעות הנידונים בהן.

חלק א

ארון הברית, הלוחות, וספר התורה

ארון הברית ולוחות העדות

תכולת ארון הברית נזכרת בציווי: "ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך"¹, כחלק מציווי עשיית הארון. לא נתבאר בכתוב מתי נאמר ציווי זה למשה, האם כבר בארבעים היום וארבעים הלילה הראשונים בהר סיני, או שמא בסופם של ארבעים היום וארבעים הלילה האחרונים, וכחלק מביטויי הסליחה לעם ישראל ביום הכיפורים. במדרש תנחומא² מובא, שהציווי על מלאכת המשכן נאמר למשה רק ביום הכיפורים, "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם

* הסבר חלופי לשיטת רש"י יופיע, אי"ה, בחלק ב' של המאמר בחוברת "שמעתין" 164.

1. שמות כ"ה, טז.

2. תנחומא תרומה ח.

- אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן? ביום הכיפורים עצמו, אף על פי שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל. אמר רבי יהודה ברבי שלום: אין מוקדם ומאוחר בתורה, שנאמר: נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה', ו), מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשיותיה. הוי, ביום הכיפורים נאמר למשה: ועשו לי מקדש... ואתה מוצא, שביום הכיפורים נתכפר להם, ובו ביום אמר לו הקדוש ברוך הוא: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כדי שידעו כל האומות שנתכפר להם על מעשה העגל. אך הראשונים (רש"י ורמב"ן³) נחלקו בעניין. לא נתבאר בפסוק עצמו מהי "העדות", ברם הן הלוחות הראשונים⁴ והן השניים נקראו עדות⁵. נמצא, שאם הציווי הראשוני לעשות את המשכן נאמר למשה רק ביום הכיפורים, רק הלוחות השניים נכללים בציווי "ונתת אל הארץ את העדות אשר אתן אליך" שהרי הראשונים כבר ניתנו לו ושרם, אך אם הציווי נאמר למשה כבר בארבעים היום והלילה הראשונים, גם הלוחות הראשונים נכללים בציווי. מאידך, גם אם הציווי הני"ל מתייחס רק ללוחות השניים, אין הדבר שולל שגם הלוחות הראשונים שנקראו עדות נשמרו בארון הברית, נוכח מקורם הא-לוקי וחשיבותם.

ארון העץ שעשה משה

למרות שהקב"ה הודיע למשה רבנו על הכוונה לתת לו בהר סיני "את לחת האבן" הראשונים⁶, לא ציווהו הקב"ה לעשות ארון לשמירתם, וגם לאחר שהלוחות נשברו הוא לא נצטווה להכין עבורם ארון. כמו כן, לא כתוב בתורה מה נעשה בלוחות השבורים. רק לקראת עלייתו האחרונה להר סיני (לקראת ראש חודש אלול), צוהו הקב"ה "פסל לך שני לוחות אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ⁷. ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת

3. בפירושו לדברים י', א, עיי"ש.

4. שמות ל"א, יח.

5. שמות ל"ד, כט. לא נתבאר בכתוב אם גם לאחר שבירתם נחשבים הלוחות הראשונים כ"עדות". המהר"ל ב"גור אריה" סובר שפקע מהם שם זה, אך קשה לשיטתו, שהרי ארון הברית שימש לאחסון כל הלוחות, וא"כ מוכח שהם המשיכו להיחשב "עדות", ולא שמענו על מחלוקת בעניין זה, כל הלוחות היו בארון הברית כ"עדות". ונלענ"ד שדבר שהינו "מעשה א-לקי" אף בהישברו לא תיפסק חשיבותו, ולכן בין אם הלוחות השבורים נחשבו עדות ובין אם לאו, הם הונחו בארון הברית.

6. שמות כ"ד, יב.

7. רס"ג מפרש: "וכבר עשית לך", וכוונתו לומר שבעקבות הודעת הקב"ה למשה שהוא יקבל את הלוחות בהר סיני, עשה משה מדעתו את ארון העץ עבור הלוחות הראשונים, לפני שעלה להר סיני, ושם אותם (שבורים) בתוכו, ולכן לא אמר לו הקב"ה: ועשה לך ארון עץ בלשון ציווי, אלא "ועשית לך ארון עץ", וכאילו כתוב: והרי כבר עשית לך ארון עץ עבור הלוחות השבורים, ולכן אחר שאכתוב על הלוחות השניים "את הדברים אשר היו על הלחת הראשונים אשר שברת", ושמת (=שים) גם אותם בארון, וכך עשה משה המציין "ואשים

הראשונים אשר שברת ושמתם בארון, וכך עשה משה⁸. ארון העץ נועד לשמירת הלוחות השניים עד שנבנה המשכן.

לא נתבאר בכתוב, האם ארון העץ שעשה משה, שימש כארון הפנימי של הארון שעשה בצלאל, או שהוא שימש לשמירת חפצים כלשהם, או שנגנו לאחר שהוקם המשכן - וא"כ היכן⁹.

ספר התורה ומקומו כעדות

בעת שהותו בהר סיני, נצטווה משה לכתוב את דברי ה': "ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת

את הלחת בארון אשר עשיתי", כלומר בארון שעשיתי מכבר עבור הלוחות הראשונים (ולכן לא אמר "בארון" סתם, אלא "אשר עשיתי"), ופירושו עולה יפה לדעת חז"ל בגמרא, אך צ"ע, כי סדר הדברים בפסוק מורה שהקבי"ה מצווה את משה לפסל את הלוחות השניים, וגם לעשות עבורם ארון עץ, כי אם הארון היה עשוי זה מכבר, ראוי היה לומר למשה לפסל את הלוחות השניים, אח"כ להודיע לו שהקבי"ה יכתוב עליהם את הדברים שהיו על הלוחות הראשונים, ואז להורות לו לשים את הלוחות השניים בארון שעשה (כך: פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, ואתה תכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלחת הראשונים אשר שברת, ושמתם בארון שעשית - לראשונים).

ועיין בנוסח הספרי עקב לח, לפני ארון הברית של בצלאל לא נעשה אלא עבור "שברי לוחות שבו" (והשווה למקבילה בבמדבר רבה ד כ, שם הנוסח "שני לוחות שבו"), כלומר עבור הלוחות הראשונים, כיוון שציווי מלאכת המשכן ניתן למשה כבר בסיני בעלייתו הראשונה (כשיטת רס"ג ורמב"ן), וידע משה בנבואה שיקבל את לוחות העדות מהקבי"ה בסיני, ולכן הכין עבורם את ארון העץ לפני עלותו להר, שאם לא כן, היכן הניח את שברי הלוחות עד שנעשה ארון זה?

8. דברים י', א-ב, ה.

9. הפרקים העוסקים בארון הברית בברייתא דמלאכת המשכן ומקבילותיה פותחים במלים: "ארון שעשה משה במדבר" (פ"ו, וכן בבבא בתרא יד ע"א), לעומת: "כיצד עשה בצלאל את הארון" (פ"ז), ושניהם עוסקים בארון הברית, אך נראה שמדובר בסגנון אמנותי של פתיחות הפרקים ולא בעניין מהותי. אמנם לגבי המנורה, הפרק העוסק בזיקוק גוש הזהב במשקל ככר (פ"ט), פותח במלים: "מנורה שעשה משה במדבר", לעומת הפרק העוסק בעיצוב המנורה (פ"י): "כיצד עשה בצלאל את המנורה", ולכאורה בצלאל עיצב את גוש הזהב שמשא זיקק, אך אין הדבר דומה ליצירת הארון, כי אילו היה הדבר דומה לעשיית המנורה, היה צריך בצלאל לבנות את הארון מעצים שהכין משה, ולא להשתמש בארון שעשה משה. גם הפרקים העוסקים בכלים אחרים, פותחים במלים "שעשה משה", למשל: "שלחן שעשה משה", וברור שהכול נעשה בהשגחת משה ובביצוע בצלאל ושאר האומנים. גם המקרא בדה"י א ג-ה (וסדר עולם רבה בעקבותיו) "מחלק" את האחריות (ואו הכבוד) בין משה לבצלאל, ככתוב: "ויילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד הא-לקים אשר עשה משה עבד ה' במדבר. אבל ארון הא-לקים העלה דוד מקרית יערים בהכין לו דוד כי נטה לו אהל בירושלם. ומזבח הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם לפני משכן ה' וידרשהו שלמה והקהל", למרות ששניהם היו מעורבים בבנין המשכן וכליו.

ישראל¹⁰, ומן הסתם כתב לו משה **מגילות** של דברי ה', אך אין מדובר בצירופן לכדי **ספר תורה** שלם. רק בשנת הארבעים ליציאת מצרים, חיבר משה את מגילות התורה והשלימן לספר¹¹. אף כי נחלקו האמוראים, אם התורה ניתנה "מגילות מגילות" או "חתומה"¹², אין לשלול את עצם כתיבתן ומעמדן כספר תורה כבר קודם לכן, שכן אפשר שרק לגבי מתן הספר לעם ישראל נחלקו האמוראים אך לא לגבי משה.

לפני פטירתו, מצווה משה את הלויים: "לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' א-לקיכם והיה שם בד לעד"¹³, ונחלקו התנאים בשאלה אם ספר התורה הוא חלק מה"**עדות**" האמורה להימצא **בתוך** הארון, או שעליו להימצא **ליד** הארון מחוצה לו, כעדות נוספת.

לא נזכר בתורה כיצד או היכן אוחסנו ונשמרו מגילות התורה בתקופת נדודי המדבר, אך יש לשער שמשה החזיקן במשכן, או באהל מועד "השני" הוא אהל הדיברות, ששימש להוראת התורה לישראל. יש לשער שהיה להן מעמד של "**עדות**" בדומה לספר התורה השלם כיוון שהן דבר ה' שנצטווה משה לכתוב.

מיקום הארון בעת המסעות

בעת המסעות, נסעו הקהתים עם כלי המשכן **במרכז** המחנה. ברם לאחר תיאור סדר מסע המחנות במסע הראשון, נאמר עוד: "וארון ברית ה' נסע לפניכם דרך שלשת ימים"¹⁴. אם כן עולה השאלה, היכן היה ארון הברית בעת המסע - במרכז המחנה או לפניו?

קיימות כמה אפשרויות הסבר לשאלה זו:

א. ברוב המסעות נסע הארון במרכז המחנה, אך במסע הראשון (ואולי גם במסעות נוספים מסוימים) הוא נסע לפני המחנות. כך סובר רבי אברהם בן עזרא וראשונים נוספים, אך קשה שכן תיאור סדר מסע המחנות מתייחס דווקא למסע הראשון, ו"המקדש" הוא כינוי לכלי המשכן, ובעיקר לארון ושם נאמר בכתוב שנסע במרכז.

ב. הארון החל את המסע במרכז המחנה, אך אח"כ, במהלך המסע, הוא יצא אל קידמת המחנה, ורק לקראת החנייה שב למרכז המחנה.

ג. שני ארונות היו מהלכים עם ישראל בתקופת המדבר, ארון הברית שעשה בצלאל וארון העץ שעשה משה. אולם אם זה ההסבר הנכון, מתבקש היה להביא כחלק מההוכחה להסבר זה, את סתירת שני הפסוקים דלעיל. להלן נראה שרש"י סובר כך. הוא אינו משתמש בסתירה זו להוכחת דבריו, ואין

10. שמות ל"ד, כז. אין מדובר בכתיבת עשרת הדברות על הלוחות השניים שכן הקב"ה כתבם ככתוב בתורה.

11. למשל: דברים ל"ג.

12. גיטין ס ע"א.

13. דברים ל"א, כז.

14. במדבר י"ג.

שום מקור אחר בחז"ל המשתמש בסתירה זו. ד. במלה "לפניהם", הכוונה לתזמון תחילת הנסיעה ולא למיקום בעת המסע. ארון הברית החל לנסוע ראשון, אך במרכז המחנות. המחנות נעו סביבו בצורת תיבה לאורך כל המסע, אך הם לא החלו לנסוע מאתר החניה אלא לאחר שהארון החל לנסוע¹⁵, כאשר עד אז הם עסקו בהכנות והתארגנות למסע. לעניין זה ההסבר הנכון, והוא תואם למתואר בברייתא דמלה"מ פ"ג, בתנחומא ובירושלמי (אך לא לשיטת רש"י).

אי יציאת ארון הברית ומשה עם המעפילים

לא נזכר בתורה במפורש שארון הברית יצא מהמשכן לסייע לצבא במלחמות. ברם לאחר חטא המרגלים, כשנודע לעם שבשל חטא זה הם לא ייכנסו לארץ ישראל, ניסה חלק מהעם להעפיל בכל זאת לארץ, למרות שמה שהזיהרם שלא לעשות כן, באשר צפויה להם תבוסה במלחמתם: "כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה' ולא יהיה ה' עמכם"¹⁶, ואכן המפלה לא איחרה לבוא: "ועפלו לעלות אל ראש ההר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה"¹⁷. ברור היה שצפויים הם להיתקל בהתנגדות צבאית בניסיון ההעפלה שלהם, ולמרות זאת הארון ומשה לא משו ממקומם ולא יצאו עמם לסייעם. הארון ומשה לא משו ממקומם לצאת למסע¹⁸ לארץ ישראל עם המעפילים, אלא שבכל מסע היתה קיימת גם סכנת מתקפה צבאית על המחנות, כפי שקרה במעבר הארון¹⁹, כך שכל מסע היה גם כיציאה למלחמה.

לא כתוב בפסוק הנזכר, מה היתה תכולת ארון הברית (וכמוכן שספר התורה

15. הסבר זה מבוסס על התיאור בברייתא דמלה"מ פ"ג, ועפ"י שיטת רב אחא בירושלמי עירובין פ"ה ה"א, אך לא כאן המקום להאריך בהסבר עניין מורכב זה הדורש מאמר נפרד. לשיטת רש"י בפירוש התורה ולדעת רוב הראשונים, הארון החל נוסע רק לאחר התרחקות שני הדגלים הראשונים מאתר החניה.

16. לפי ההמשך ברור שבמלים "הי עמכם" הכוונה היא גם: ארון ברית ה' עמכם או הארון שבו "השם" (המפורש, הכתוב בלוחות או בקלף) עמכם. השווה להלן לכוונת הכהן משוח המלחמה בדבריו ללוחמים לפני צאתם לקרב "כי ה' א-לקיכם ההלך עמכם", כפי שנתבאר בסוטה.

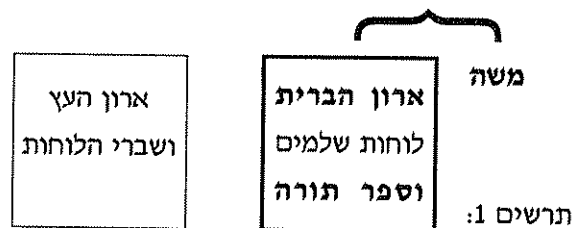
17. במדבר י"ד, מג-מד.

18. בניגוד למסעות אחרים, אפילו מסעות שהיוזמה להם היתה של בני ישראל, כמו במסעות בהם נסעו לאחור בעקבות מות אהרון הכהן. אולם בתחילת כל מסע היה משה אומר: "קומה ה' ופצו איביך וינסו משנאיך מפניך" (במדבר י', לה), כלומר כל מסע היה כיציאה למלחמה, ואויבים רבים המתינו להזדמנות להילחם בישראל, לולא היו ארון הברית והעננים המלווים את המחנות מגינים עליהם, ולכן כאשר יצאו המעפילים ללא הגנה זו - ניגפו.

19. במדבר כ"א, יד, ועיין במדרש ובפרשנים שם.

לא נזכר בו), או אם היו שני ארונות לעם ישראל. בשאלה זו עוסקת המחלוקת השניה להלן והיא מרכזו של מאמר זה. מחלוקת זו מופיעה בירושלמי פ"ו הי"א בין ר' יהודה בן לקיש לבין רבנן ור"מ החולקים עליו. על מנת להקל את הבנת האפשרויות במחלוקת השניה דלהלן, נקדים מעט את המאחר:

א. לא יצאו עם המעפילים

לשיטת רבי מאיר לפי רש"י בדברים י"א, א, היו שני ארונות, ארון הברית שעשה בצלאל ובו הלוחות השלמים וספר התורה, וארון העץ שעשה משה ובו הלוחות השבורים (כבתרשים 1):

לפי רש"י, רבי יהודה בן לקיש מבקש להוכיח מהפסוק, שארון הברית ובו ספר התורה, נשאר תמיד "בקרב המחנה" ולא יצא ממנו במסעות ולמלחמות, בניגוד לארון העץ בו היו שברי הלוחות. אך פירושו מעלה כמה קשיים²⁰:
א. מדוע צריך היה לכתוב שארון הברית שאינו מיועד לצאת במסעות ולמלחמות, לא יצא גם עם המעפילים, ולא כתוב שהארון עם שברי הלוחות שבד"כ יצא למסעות ולמלחמות לא יצא עמם?

ב. אם היו שני ארונות (הברית) ושניהם לא יצאו עם המעפילים, מדוע לא כתוב: וארונות ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה, או: וארון ברית ה' וארון שברי הלוחות ומשה לא משו מקרב המחנה?

ג. מדוע משתמש רבי יהודה בן לקיש בפסוק "וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה", כדי להוכיח שארון הברית עם ספר התורה לא יצא למסעות ולמלחמות, בניגוד לארון העץ עם שברי הלוחות שיצא, ולא בסתירה לכאורה שבין הפסוק "ונסעו הקהתים נשאי המקדש", לפסוק "וארון ברית ה' נסע לפניו?"

20. האברבנאל (שהוא "ראשון") שהשיג השגות אלו על דברי רבי יהודה בן לקיש עפ"י הסבר רש"י, אינו מתייחס לכך שבהשגתו על פירש"י הוא בעצם משיג על התנא רבי יהודה בן לקיש, ושאפשר לומר הסבר חלופי, אשר לפיו שיטת רבי יהודה בן לקיש שונה ממה שרש"י סובר. לפי ציטוטי המקורות של האברבנאל בפירושו, נראה שהירושלמי שקלים פ"ו בנוסח שלפנינו לא היה לפניו (יעיין הקורא וימצא).

לעניינך, לא הצליחו פרשני הירושלמי בשקלים פ"ו ה"א וסוטה פ"ח ה"ג ופרשני המקרא, ליישב כראוי את דברי רבי יהודה בן לקיש בהקשר לפירוש פסוק זה, כיוון שבקשו לפרש את הפסוק בהתאם לפירשיו.

מסקנה: הסבר זה לשיטת רבי יהודה בן לקיש, מעלה שאלות שאינן ניתנות למענה הולם.

ב. לא יצאו עם המעפילים

הסבר חלופי זה תואם לשיטת רבי יהודה (בר אלעאי), שהיו שני ארונות, ארון הברית עם כל הלוחות וארון עץ עם ספר התורה (תרשים 2). רבי יהודה בן לקיש מסביר [אין מדובר בראיה לדבריו], שמקומו של ארון ספר התורה - שאינו נזכר בכתוב, היה עם משה, הנמצא "בקרב המחנה" בעת החניות.

והוא מסביר עוד בדבריו, שבתקופת המדבר, ארון הברית עם כל הלוחות, יצא מהמשכן עם המחנות במסעות, וכמו כן שהוא יצא למלחמות מסוימות. במלחמות שבהן לא יצא ארון הברית יצא לעתים למלחמה ארון עץ עם ספר תורה, ובתקופת המדבר לא היה שום ספר תורה חוץ מספרו של משה שהיה צמוד אליו, כספר התורה הצמוד למלך. שום ארון לא יצא אפוא עם המעפילים.

היצא ארון הברית למלחמת מדין?

יש האומרים (תנא קמא), שכאשר שולח משה את הצבא להלחם במדין, והוא מצרף אליו את "פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו"²¹, מדובר בארון הברית ונושאו, (וכמו כן שלא כתוב מהי תכולתו), ויש האומרים (רבי יוחנן) שארון הברית לא יצא למלחמה זו, ומדובר ב(ארון עץ אחר עם) בגדי הכהן משוח המלחמה, לצורך שאלת האורים ותומים (כך מובא בירושלמי סוטה פ"ח ובתוספתא סוטה פ"ז ט).

אולם בעוד שאין בתורה אזכור מפורש ליציאת ארון הברית למלחמה כלשהי בתקופת המדבר, הרי שבספרי הנביאים הראשונים, יש תיאור של השתתפות ארון הברית בשתי מלחמות:

21. במדבר ל"א, ו.

מלחמת יריחו

בכל יום במלחמת יריחו נטלו את ארון הברית מהמשכן, הקיפו עמו את העיר פעם אחת ואח"כ החזירוהו למשכן, וביום השביעי, בשבת - שבע פעמים: "ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים"²². תכולת ארון הברית אינה נזכרת בכתוב, אך מוסכם שמדובר בארון שעשה בצלאל שנשאוהו הכהנים ושעליו השכינה שורה, ואין בזה מחלוקת.

מלחמת פלשתים בימי עלי

המלחמה השנייה היא המלחמה בפלשתים באבן העזר, בימי עלי (הכהן הגדול), מלחמה שנמשכה יומיים. לאחר התבוסה ביום הלחימה הראשון, החליטו זקני ישראל ליטול למלחמה ביום השני את ארון הברית שעשה בצלאל (שעליו הכפורת והכרובים), כדי להיעזר בו ולנצח במלחמה: "ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו. וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית ה' צב-אות ישב הכרבים"²³. זו הפעם היחידה - חוץ ממלחמת יריחו - בה ברור שארון הברית שבצלאל עשה יצא למלחמה. ברם גם במקרה זה לא נזכרת תכולת הארון.

מלחמת שאול בפלשתים

בזמן שארון הברית שעשה בצלאל שהה בגבעה שליך קרית יערים, הומלך שאול, וכאשר תקף יונתן בנו את מצב הפלשתים במכמש וגרם למהומה רבתי במחנה שלהם²⁴, פנה שאול המלך לאחיה הכהן וביקש לדעת כיצד לנהוג, ואם עליו לתקוף את הפלישתים. "הגישה את ארון הא-לקים"²⁵ מבקש שאול מאחיה, כדי לשאול לפניו באורים ותומים, אולם כיוון שארון הברית נמצא באותה שעה ליד קרית יערים, נחלקו חז"ל באיזה ארון מדובר ומה הכיל.

מלחמת דוד בעמון

דוד המלך שולח להביא את אוריה החתי מרבת עמון לציון, לאחר שבת שבע הרתה לדוד. המלך שולח אותו לביתו להיות עימה, אך אוריה מסרב לשוב לביתו, ומביע הזדהות עמוקה עם הלוחמים במלחמת עמון: "הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות, ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים, ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי (? חוץ וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה"²⁶. ברם, כיוון שארון הברית היה מצוי באותה שעה בציון, באהל שנטה לרדוד, ולא

22. יהושע ו', ד. ארון הברית נזכר כמה פעמים בפרק זה.

23. שמואל א' ד', ג-ד.

24. שמואל א', ג-יד.

25. שמואל א' י"ד, יח.

26. שמואל ב' י"א, יא.

כתוב שהוציא והו למלחמה, נחלקו חז"ל גם כאן בפירושים בשאלה, על איזה ארון מדבר אוריה, מדוע מזכיר אוריה את הארון בדבריו, ומהי הביקורת הסמויה הנמתחת על דוד באזכור הארון.

האם יצא ארון הברית למלחמות? לאיזה? האם היה ארון נוסף, שיצא למלחמות שאליהן ארון הברית לא יצא? מה הכיל כל אחד מהם? כיצד יש להסביר את המקורות לאור השיטות בחז"ל? כאמור, בשאלות אלו נחלקו הראשונים והאחרונים.

הברייתא דמלאכת המשכן: שתי המחלוקות בנוגע לארון הברית

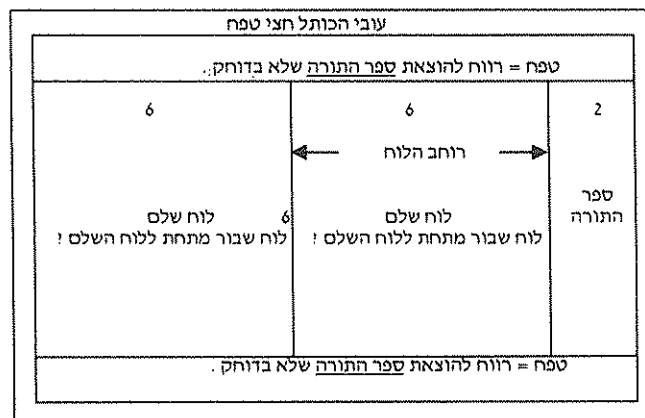
אין בידינו נוסח מקורי מתקופת התנאים של כל הברייתות העוסקות במלאכת המשכן, אלא נוסח מלוקט ומעובד של ברייתות עתיקות ממקורות שונים, שנערך כנראה בתקופה מאוחרת יחסית, בסוף תקופת התלמוד או אחריה, כפי שנראה להלן, והיא "הברייתא דמלאכת המשכן" שבידינו. זו הסיבה שלחלק מקטעי הברייתא דמלה"מ קיימות מקבילות שאינן זהות להם, בתלמודים ובמדרשי התנאים. אי לכך, לא ניתן להתייחס לברייתא דמלה"מ כמקור ראשוני, ויש לבחון את הכתוב בה תוך השוואה למקבילות אלו.

בפרק ו' של הברייתא דמלאכת המשכן, מובאות בזו אחר זו שתי מחלוקות בנוגע לארון הברית:

האחת - לגבי הגודל והתכולה של ארון הברית, והשניה - לגבי מספר הארונות שהיו לישראל, והתכולה והשימוש של כל אחד מהם.

גודלו ותכולתו של ארון הברית

הארון ותכולתו לשיטת רבי מאיר:

הארון ותכולתו לשיטת ר' יהודה:

יסוד המחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה, על גודל ארון הברית ותכולתו, הוא בפירוש שונה של הפסוק: "לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' א- לקיכם והיה שם בך לעד"²⁷, שכן האפשרות להניח את ספר התורה בתוך הארון, תלויה בגודל הארון.

מרכזו של הדיון על הסבר המחלוקת בראשונים ובאחרונים, הוא בשאלה אם התעלמות רבי מאיר מהלוחות השבורים נובעת מכך שלדעתו הם לא נמצאו בארון הברית, או מכך שאין צורך לומר שהם נמצאו בארון עם הלוחות השלמים שכן הדבר מוסכם, ובהתעלמותו מהם רצונו רק להדגיש שגם ספר התורה היה בארון, בניגוד לרבי יהודה הסבור שספר התורה לא היה בארון ולכן מדגיש ששברי הלוחות היו בארון. דיון נוסף עוסק בשאלה כיצד ומניין למדים את תכולת הארון?

לשם כך, נצטט מהברייתא דמלאכת המשכן:

"ארון שעשה משה במדבר"⁹, ארכו שתי אמות ומחצה ורחבו אמה ומחצה וגבהו אמה ומחצה, שנאמר: 'ועשו ארון עצי שטים אמתיים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו'²⁸.
 ר' מאיר אומר: באמה בת ששה טפחים. הרי כאן חמשה עשר טפחים (אורך הארון).
 צא מהם שנים עשר טפחים לרוחבם של הלוחות"²⁹, וטפחיים -

27. דברים ל"א, כו.

28. שמות כ"ה, י.

29. הנוסח הסתמי "לוחות" אינו שולל שמדובר בכל הלוחות.

הלוחות הונחו כך שרוחבם לאורך הארון ואורכם לרוחבו, כדי שמיד בפתחת הארון כשניגשים אליו בין בדין, ניתן יהיה לקרוא את הכתוב בהם כקורא בספר הפתוח. יש לשער שזו הסיבה לקביעתו של רש"י, בפירושו לשיטת רבי יהודה, בבבא בתרא יד ע"ב

מקום שספר התורה מונח³⁰, וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן - לעוביו של הארון. ורחבו של הארון תשעה טפחים. צא מהם ששה טפחים לאורכם של הלוחות, ומקום הנחת ספר התורה טפחים, כדי שלא יהא נכנס ויוצא בדוחק³¹, וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לעוביו של הארון (עובי הדופן).

ר' יהודה אומר: באמה בת חמשה טפחים.

הרי כאן שנים עשר טפחים ומחצה (אורך הארון).

וארבעה לוחות היו מונחים בו, שנים שלמים ושנים שבורים (להדגיש, שלא היה בארון מקום לספר התורה). והלוחות, ארכו של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבו ששה ועוביו שלשה.

צא מהם שנים עשר טפחים לרוחבם של הלוחות, ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של הארון. ורחבו של הארון שבעה טפחים ומחצה. צא מהם ששה טפחים לאורכם של הלוחות. וטפח אחד מקום הנחת העמודים³², ועליו מפורש בקבלה (בכתובים): אפריון

ד"ה "שברי לוחות שמונחין", שהלוחות השבורים הונחו מתחת ללוחות השלמים (שכן אין מקור בחז"ל הקובע זאת), שכן רק את הכתוב בלוחות השלמים היה ניתן לקרוא. אילו לא היה צורך להניחם כך כדי לאפשר קריאה בשניהם, ניתן היה להניח את שני הלוחות השלמים גם על עוביים זה בצד זה או זה על גבי זה, ולשיטת רש"י, הסובר שרבי מאיר רק הלוחות השלמים היו בארון, ניתן היה להסתפק בארון קצר באמה שלמה ממידת הארון הנתונה, ולרבי יהודה היה ניתן להניח את הלוחות השבורים על גבי השלמים.

אפשר שהלוחות תפסו רק שליש מתשעת הטפחים של גובה חלל הארון ולא שישה טפחים כעוביים המצטרף, אם הלוחות השבורים אינם תופסי מקום. גם בקודש הקודשים במשכן ובבית המקדש נשמר יחס של 1:3 בין הארון עם הכרובים לגובה התקרה, ויש לזה יסודות בקבלה. (בכל מקרה, לפחות השליש העליון של הארון היה ריק).

בפירושו זה בבבא בתרא יד ע"ב, לגבי כיוון הנחת הלוחות בארון, מסתמך רש"י על הנוסח במקבילה המדויקת יותר שבירושלמי סוטה פ"ח, התואמת לנוסח שבברייתא דמלה"מ ולא במקבילה המשובשת שבירושלמי שקלים פ"ו, ואפשר שניתן להסיק מכאן את יחסו לירושלמי שקלים כבלתי מהימן מבחינת הנוסח גם לגבי המחלוקת השניה שבמאמרנו. ואכמ"ל.

30. לא נתבאר אם ספר התורה הונח מימין או משמאל ללוחות, ונראה לומר שמימין - כבתרשים.

31. מכל צד של ספר התורה והלוחות השאירו טפח, כדי שניתן יהיה להכניס יד - שגודלה טפח - מכל צד של הספר, ולהוציאו לפי הצורך - לבירור נוסח התורה המקורי או לבדיקה. ברור שהרווח מאפשר להוציא גם את הלוחות מהארון אך בד"כ את הלוחות לא הוציאו מהארון, לכן הרווח נועד בעיקר להוצאה נוחה של ספר התורה. גם כאן רואים שרבי מאיר אומר רק את הדברים הנצרכים ולא את הדברים הברורים מאליהם.

32. חצי טפח מכל צד של הלוחות, כמוכח מהשוואה לנוסח בירושלמי שקלים, ובכל רווח שזוה שני עמודים שאפשרו "שילוט" כלומר לשלוט בלוחות באמצעות העמודים. לעני"ד, העמודים שימשו להכנסת והוצאת הלוחות (ושלא כהסבר בעלי התוספות בבבא בתרא יד ע"א, ד"ה "שבתן עמודים עומדין"), ועליהם גם הונח המדף שעליו הונח ספר התורה בחניות, כאילו הוא שולחן על ארבע רגלים, ועל פי זה יש לשער שצורתם היתה כצורת האות ו'.

(כינוי לארון הברית) עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמדי

מאידך, פירוש זה הוא נועז ומחודש, ונראה שאינו תואם את דברי תו"כ פי אחרי פרשתא א, יא ד"ה אל פני הכפורת וכמו שפירש שם רבנו הלל, וראה עוד על ענין זה בספר "נחלת בנימין" להרב בנימין סורוצקין, קרית טלו סטון, תשנ"ח פ"י תרומה עמי קא. אפשר והעמודים שימשו גם כמשענת לכפורת הכבדה שלא יכלה להישען רק על דפנות הארון הדקות, וגם היו עמודים באורך אמתיים וחצי כדי שבעומדם יישאר הארון פתוח. בכך ניתן אולי לפתור את אחת הסתומות בהן התלבטו פרשני המקרא, שכן בציווי על עשיית הארון כתוב תחילה: "ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך", וכאמור, לא נתבאר מהי העדות. אח"כ נצטווה משה לעשות את הכפורת עם הכרובים, ואח"כ הוא נצטווה: "ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה", כלומר לכסותו בכפורת, ולבסוף "ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך", והתלבטו הפרשנים בכפל הציווי לתת את העדות בארון, אם מדובר בחזרה והסבר או בתוספת, כלומר אם מדובר גם בספר התורה [לרבי מאיר] או בלוחות בלבד [לרבי יהודה, ואין מוקדם ומאוחר בפסוק], ובעיקר הם התלבטו באשר לציווי לתת את הכפורת "על הארן מלמעלה", ציווי שניתן לפני הציווי לתת את העדות בארון. ברם לפי דברינו הדברים פשוטים, שכן משה נצטווה לתת את הכפורת לא על גבי דפנות הארון אלא "מלמעלה" כלומר באוויר בגובה מסוים, באמצעות [לפחות ארבעה] עמודי תמיכה שעמדו בתוך הארון בשני צדדיו, ורק לאחר מתן "העדות" בארון ניתן הציווי לתת את הכפורת על הארון ממש, כלומר לסוגרו, וציווי זה ניתן מאוחר יותר - לאחר שנצטווה משה לעשות את הפרוכת. אז נאמר לו לתלותה על ארבעה עמודים תחת קרסי הזהב המחוברים את יריעות המשכן, ואח"כ: "...והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים". ציווי זה כולל את הכפורת שהובאה עם הארון וממעל לו, ורק אח"כ נצטווה משה: "ונתת את הכפרת על ארון העדת בקדש הקדשים". היה על משה להכניס את הארון לקדש הקדשים ושם צריכה היתה הכפורת להינתן על גבי דפנות הארון ממש. אכן בעת בניין המשכן, נאמר למשה להקים את המשכן ואח"כ: "ושמת שם את ארון העדות וסכת על הארן את הפרכת", בלי אזכור נפרד של הכפורת, כלומר הכפורת צריכה להיות מחוברת וכחלק מהארון בכסותה אותו ובהיותו סגור - בקדש הקדשים. ואכן כך עשה משה: "ויקח ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה" [מחוץ למשכן נתן משה את הכפורת באוויר על גבי העמודים], ורק אח"כ: "ויבא את הארן אל המשכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה ה' את משה". הכפורת ניתנה על הארון מלמעלה באוויר עד שהארון הוכנס לקדש הקדשים ורק שם נסגר הארון בכפורת, שכן לא רק הפרוכת סוככה על הארון אלא גם הכפורת. לשיטת רבי מאיר, כשנסתיימה כתיבת ספר התורה, פתחו שנית את הארון ושמו בתוכו את הספר. לשיטת שני התנאים, נתן משה תחילה בארון העץ הפתוח את שברי הלוחות, ורק לאחר שקבל משה את הלוחות השניים, הוא שמם על גבי שברי הלוחות. בעת שנעשה ארונו של בצלאל משלשת הארונות - ארון העץ ושני ארונות הזהב, הונחו כל הלוחות שהוצאו מארון העץ, בתוך הארון המצופה בארונות הזהב. אם אמנם כך היה, הרי שמבחינה מסוימת הכפורת היא כלי נפרד מהארון, אשר הפך להיות חלק ממנו בקדש הקדשים בלבד [נפ"מ למחלוקת רש"י ורמב"ן], אך לבד מכך הכפורת שינתה גם את תפקידה של הפרוכת, שכן, כאשר הארון היה פתוח, הבדילה הפרוכת בין הקדש ובין קדש הקדשים וחצצה ביניהם כדי למנוע את יציאת האור המסוכן הבוקע מהארון החוצה, אך כאשר היה הארון סגור ולא היה צורך בחציצה זו, שימשה הפרוכת כמסך בלבד לצניעות ומניעת הסתכלות בארון הסגור הגלוי מבלי כיווי.

עשה כסף³³, ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של הארון.
 אבל ספר התורה לא היה נתון אלא מן הצד (מבחוץ), שנאמר:
 ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'³⁴, וכן בפלשתים הוא אומר: ואת
 כל כלי הזהב אשר השיבותם לו אשם תשימו בארגו מצדו³⁵.

לשיטת רבי יהודה, הארון היה קטן (7.5X7.5X12.5 טפחים מעוקבים) והכיל
 רק את ארבעת הלוחות והעמודים, שכן לשיטתו, לא היה מקום בארון לספר
 התורה, והוא היה תמיד מחוץ לארון. לא נאמר במקרא כיצד נישא הספר וכיצד
 נשמר, אולם רבי יהודה סובר שנעשה עבורו ארון עץ מיוחד (שמידותיו לא
 נמסרו), כפי שהיה נהוג בכל הדורות לגבי ספרי תורה:

"על דעתיה דר' יהודה דאמר (שספר התורה לא היה בארון),
 היכן היה ספר תורה נתון? כמין גלוסקוס³⁶ עשו לו מבחוץ
 (מחוץ לארון הברית) והיה ספר תורה נתון בתוכו"³⁷.

כיוון שארון זה היה ארון עץ פשוט, הרי שלדעת רבי יהודה, כאשר שלחו
 הפלשתים ארגו עץ עם מתנות אשם יחד עם ארון הברית בהשיבם אותו
 לישראל³⁸, העבירו את הספר אל הארגו, שכנראה היה יפה יותר.

מנן לומד רבי יהודה שכל הלוחות הונחו בארון הברית?
 בברייתא דמלה"מ, לא מובא שום פסוק ללימוד זה, אולם במקבילה בבבלי,
 בבא בתרא יד ע"א, לומד זאת רבי יהודה מהפסוק המתאר את תכולת הארון
 בעת שהוכנס לבית המקדש (ראה בדיון להלן).

האם פירוש הדבר שרבי יהודה סובר שרק אז הונחו שברי הלוחות בארון
 הברית? נראה שלא, כיוון שאילו לא היו שברי הלוחות מונחים בארון בצלאל
 מאז שנעשה, היה ראוי שרבי יהודה יאמר היכן הם היו עד הכנסת הארון
 למקדש, כפי שקבע היכן היה מונח ספר התורה מאז שהושלמה כתיבתו. אם כן
 הפסוק במלכים מורה שתמיד היו כל הלוחות בארון הברית, מאז חנוכת המשכן.
 לעני"ד, דווקא העדרם של הלוחות השבורים מהפסוק במלכים, עורר את
 תשומת ליבם של חז"ל, ודווקא כיוון שהיתה מסורת בידם שגם הם הונחו
 בארון הברית. אך אם כן מדוע אין הלוחות השבורים נזכרים בפסוק באופן
 מפורש? להלן אדון בזה.

33. שיר השירים ג, ט.

34. דברים ל"א, כו. בניגוד לשיטת רבי מאיר (בבבא בתרא יד ע"א), המסתמך על אותו פסוק,
 וסבור שהספר היה נתון מן הצד בתוך הארון.

35. שמואל א' ו', ח.

36. גלוסקוס - כמו גלוסקמא, תיבת עץ ביוונית.

37. ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, וסוטה פ"ח ה"ג.

38. שמואל א' ו', ד-יא.

לשיטת רבי מאיר, ארון הברית היה גדול יחסית (9X9X15 טפחים מעוקבים), ולעניין, רבי מאיר סובר שהוא הכיל את כל ארבעת הלוחות וגם את מגילות ספר התורה מאז שנכתבו (כפי שהבין הרמב"ן). אמנם רבי מאיר אינו מזכיר בדבריו במפורש את הלוחות השבורים, אך גם אין הוא אומר שהלוחות השבורים הונחו לשמירה ונשיאה בארון נפרד, כפי שהיה צפוי שיאמר אילו סבר כך, וכפי שרבי יהודה הסובר שספר התורה לא היה בארון, קובע שהיה לו ארון משלו.

רבי מאיר מתעלם בדבריו משברי הלוחות, כדי להדגיש שהיה די מקום בארון גם לספר התורה, וכן גם מפני שרבי יהודה אינו חולק על כך ששם היו, וכן משום שהלוחות השבורים אינם תופסים מקום, וכן משום שהונחו תחת הלוחות השלמים ועל כן אינם משפיעים על גודל הארון.

הגמרא בבבא בתרא יד ע"ב, מבקשת למצוא ראיות לכך שגם לשיטתו הונחו שברי הלוחות בארון, ואילו לא היה רבי מאיר סובר כך, לא היה טעם לחיפוש הראיות. רמז מצאו חכמים - להנחת שברי הלוחות יחד עם הלוחות השלמים בארון הברית - לשיטתו, בפסוק שבפרשת עקב, העוסק בארון העץ שעשה משה קודם לעלייתו האחרונה להר סיני: "ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשונים אשר שברת ושמתם בארון". לדעת חז"ל, הציווי "ושמתם בארון" הבא לאחר אזכור שבירת הלוחות הראשונים³⁹, בא להורות שהציווי מכוון לכל הלוחות, גם לאלו שנשברו⁴⁰.

כל הלוחות הונחו בארון העץ שעשה משה. שברי הלוחות הונחו בו מיד עם עשייתו, והלוחות השלמים הונחו עליהם ברדתו עמם מהר סיני ביום הכיפורים. העובדה שהפסוק המובא כראיה עוסק בארון העץ שעשה משה, אינה אומרת שלא כך היה גם לגבי ארון הברית, כיוון שלאחר שכל הלוחות הונחו בארון העץ, לא היתה שום סיבה שלא להעביר את כולם לארון שעשה בצלאל, בעת חנוכת המשכן.

כאמור, לא נזכר בתורה מה נעשה בלוחות השבורים, ולא כתוב שנעשה עבורם ארון. כמו כן כתוב שספר התורה הונח מצד הארון, אך לא ברור אם בתוכו או מחוץ לו. לכן חיפשו חז"ל רמזים בתנ"ך למקומם של שברי הלוחות

39. עובדה זו היתה ידועה למשה, ולכן האזכור מיותר ובא ללמד שהציווי מכוון גם אליהם. אפשר גם שמהצורה המיוחדת "ושמתם בארון" במקום ושמת בארון, למדו חז"ל ברמז שיש לשים שימה "תמה" כלומר מושלמת, כלומר של כל הלוחות, בדומה לדרשה בנוגע

למלה "וכתבתם" בפרשת "שמע" - שתהא כתיבה תמה.

40. וראה לעיל בהערה 5 את שיטת רס"ג בזה.

ושל ספר התורה, ועיקר המחלוקת היא בשאלה, אם ספר התורה הוא חלק מה"עדות" שצריכה להימצא בתוך ארון הברית?⁴¹ מהי חשיבות השאלה, אם מקום ספר התורה היה בתוך או מחוץ לארון הברית?

נראה שהשאלה היא רעיונית. עד כמה התורה היא חלק מהעולם הזה, או היא שייכת לעולם הא-לוקי, הרוחני הפנימי והנסתר, כמו לוחות העדות שבארון, ובאופן משני אך מעשי יותר, האם לומדי התורה צריכים להיות מעורבים בחיי עולם המעשה או מרוממים ממנו ועד כמה. התוצאה המעשית למחלוקת זו תידון בהמשך בחלק ב' של המאמר.

41. משנית למחלוקת בפירוש הפסוק בדברים ל"א, כו, לגבי מקומו של ספר התורה, נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בירושלמי (שקלים פ"ו, ה"א) גם בהסבר הפסוק "ונתת את הכפרת על הארץ מלמעלה ואל הארץ תתן את העדת אשר אתן אליך" (שמות כ"ה, כא). רבי מאיר סבור שיש לקוראו כסדרו, ולאחר שכבר יהיו הלוחות בארון והכפרת תכסה עליהם, יש לפותחו שנית כדי להכניס אליו את ספר התורה כעד נוסף. אולם רבי יהודה סבור שאין מוקדם ומאוחר בפסוק, ויש לשים את לוחות העדות בארון ואז לכסותו בכפרת, ואין ספר התורה בכלל העדות.